

Don Juani teemal gruusia variatsioonidega

AIN KAALEP

Don Juani müüt on sajandite jooksul Euroopa kultuurisfääris huvi pakkunud, sealjuures kummalisel kombel siamaani saamata niisugust kunstilist vormistust, mis üldtunnustatud viisil kõik teised varju jätak: neid vormistusi on hoopis palju, üks võistleb teisega Tirso de Molinast ja Molière'ist alates ja G. B. Shaw' ja Max Frischiga lõpetades, sealjuures aina just teatrit ja draamakirjandust viljastades. Ei ole don Juanist mööda pääsenud ka eesti teater oma eri arenguetappidel ega pääse tulevikuski. Seda silmas pidades võiks ehk olla lubatav järgnevate mõtiskluste avaldamine: kirja pandud ühel mullusel kevadööl Thbilisis säilitamaks värskeid muljeid, võiksid nad kõiges oma fragmentaarsuses ja kodukootuseski mõne impulsi anda mõnele meie teatriinimesele, kel on tahtmist või vajadust mõne selle müüdi vormistusega tegelda.

* * *

Seekord jõudsin Thbilisisse suure hilinemisega, järgmise päeva keskhommiuks; öösel olin tukkunud Donetsk lennujaamas ja muretsenud lahkete vastuvõtjate pärast, kes mind ju lõunast saadik olid oodanud. Kui lennuilma ei ole, on see ju absoluutne argument, aga süütunne on samuti absoluutne argument, eriti kui sul on vahel kalduvust filosoferida, so liialdada. Paistku pealegi päike taas, sina põrnitsed varju poole ja meenutad kõige süngemaid tõdemusi: «olemasolu süü» (Anaximandros) ... «kõik on kõigi ees süüdi kõiges» (Dostojevski) ... «puhas südametunnistus on kuradi leiutis» (Schweitzer) ... Hästi puhanult, ja, mis peasi, hilinemata sinna, kuhu sind oodati, selle kõige peale ei tule.

Süütunne süütundeks, igatahes tundusid kõik vastutulijad Thbilisi täna-

Ei ole don Juanist mööda pääsenud ka eesti teater ...

Aleksander Arder — don Juan Mozarti samanimelises ooperis. «Estonia», 1929.

Georg Ots — don Juanina Mozarti ooperis. «Estonia», 1952.

vail kuidagi erakordselt armsad. Silmitsesin neid hoopis tähelepanelikumalt kui kummalgi eelmisel saabumisel, ja äkki tabas mind mõte päris teiselt tasandilt: nad on ju itaallaste moodi! Nii nagu ma noid viimaseid nähtud filmide, loetud raamatute või siis kadunud Aleksander Kurtna jutustuste varal silme ette olen mananud. Ja kujutus hakkas mõndagi vastutulijat sobitama ühe ja teise Verga, Pirandello või Moravia novelli tegelaseks.

Mõte jõudis otsaga nende uduste teooriatenigi, mille populaarsus tänapäeva Gruusias on silmapaistev, muiaku asjalikud lingvistid (nende seas Gruusia enda omad) pealegi: grusiinlased olevat suguluses muistsete etruskidega. Lingvistina olen sõandanud muiata minagi — kui aga hoopis antropoloogid võtaksid kätte ja leiaksid, et just nimelt toskaanlastel, etruskide ilmseil järeltulijail, tõepoolest midagi ühist grusiinlastega on, siis võib-olla enam ei muigaks.

Need mõtted oleksid ehk hajunud sinnasamasse, kuhu hajuvad kõik sellised uiud, kui sündmuste käik neid süvendama ei oleks hakanud. Uurisin teatrikuulutusi, eriti otsides kaht Robert Sturua lavastust, millele grusiinlased on

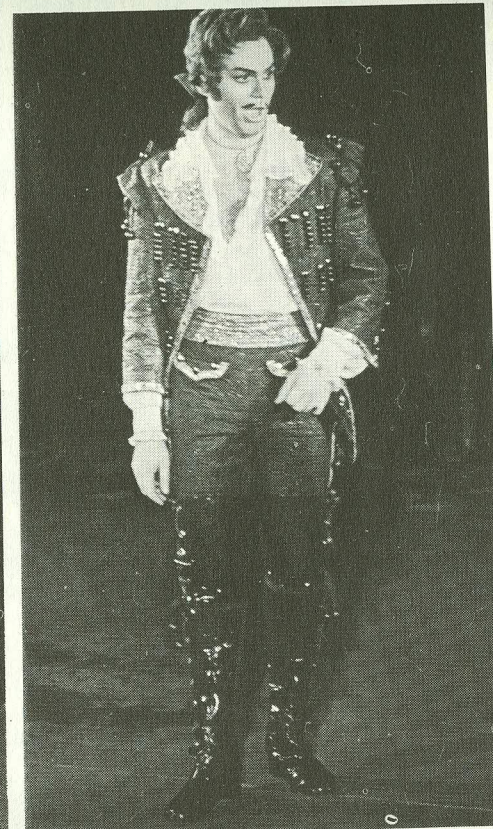
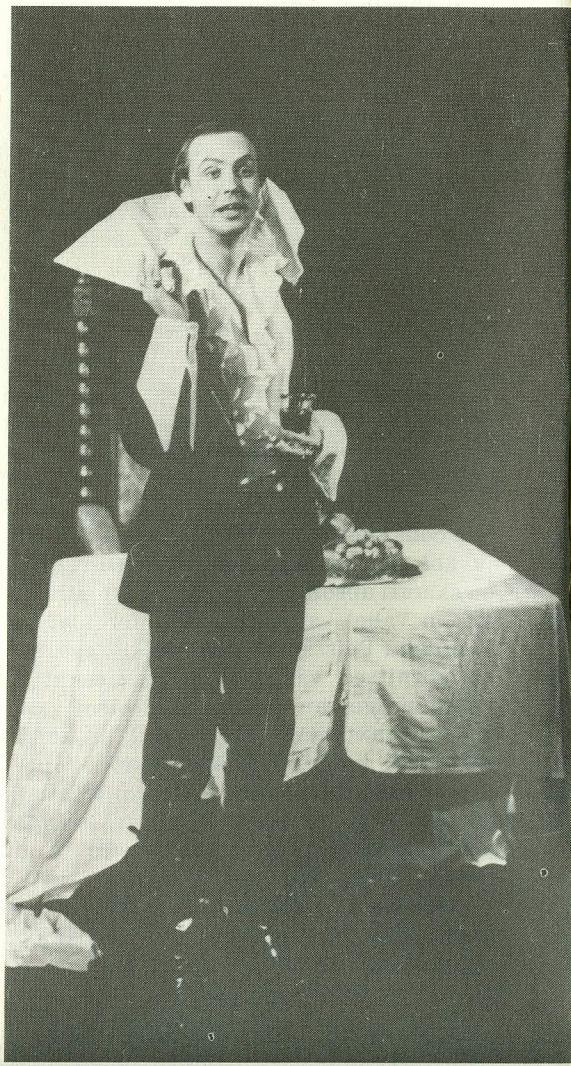
Voldemar Kuslap — don Giovanni Mozarti ooperis. «Estonia», 1975.

Hans Müllberg — don Giovanni Mozarti samanimelises ooperis. «Estonia», 1975.

Aarne Ühsküla — don Juan (vasakul näitlejad F. Kark ja O. Eek). M. Frischi «Don Juan ehk Armastus geomeetria vastu» Rakvere Teatris 1966.

Paul Poom — don Juan. Molière'i «Don Juan» lavakunstikateedri IX lennu diplomilavastusena, 1980.

H. Saarne ja G. Vaidla fotod

Georg Ots — don Juanina Mozarti ooperis. «Estonia», 1952.

vail kuidagi erakordselt armsad. Silmitsesin neid hoopis tähepanelikumalt kui kummalgi eelmisel saabumisel, ja äkki tabas mind mõte päris teiselt tandsandilt: nad on ju itaallaste moodi! Nii nagu ma noid viimaseid nähtud filmide, loetud raamatute või siis kadunud Aleksander Kurtna jutustuste varal silme ette olen mananud. Ja kujutus hakkas mõndagi vastutulijat sobitama ühe ja teise Verga, Pirandello või Moravia novelli tegelaseks.

Mõte jõudis otsaga nende uduste teooriateni, mille populaarsus tänapäeva Gruusias on silmapaistev, muiaku asjalikud lingvistid (nende seas Gruusia enda omad) pealegi: grusiinlased olevat suguluses muistsete etruskidega. Lingvistina olen söandanud muiata minagi — kui aga hoopis antropoloogid võtaksid kätte ja leiaksid, et just nimelt toskaanlastel, etruskide ilmseil järeltulijail, tõepoolest midagi ühist grusiinlastega on, siis võib-olla enam ei muigaks.

Need mõtted oleksid ehk hajunud sinasamasse, kuhu hajuvad kõik sellised uiud, kui sündmuste käik neid süvendama ei oleks hakanud. Uurisnin teatrikuulutusi, eriti otsides kaht Robert Sturua lavastust, millele grusiinlased on

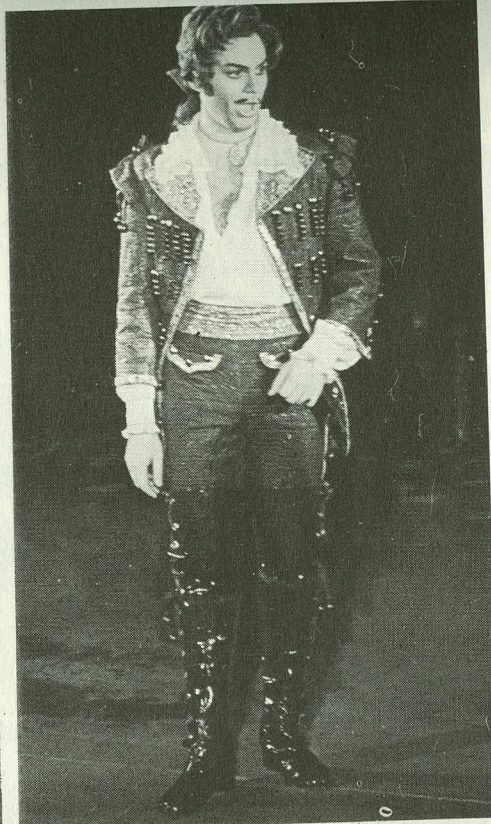
Voldemar Kuslap — don Giovanni Mozarti ooperis. «Estonia», 1975.

Hans Müllberg — don Giovanni Mozarti samanimelises ooperis. «Estonia», 1975.

Aarne Üksküla — don Juan (vasakul näitlejad F. Kark ja O. Eek). M. Frischi «Don Juan ehk Armastus geomeetria vastu» Rakvere Teatris 1966.

Paul Poom — don Juan. Molière'i «Don Juan» lavakunstikateedri IX lennu diplomilavastusena, 1980.

H. Saarne ja G. Vaidla fotod

uhked: Brechti «Kaukaasia kriidiring» ja Shakespeare'i «Richard III». Kumbagi ma ei leidnud, niipalju mu gruusia tähtede veerimisoskus igatahes ütles. Aga see-eest avastasin, et Pališvili-nimeline ooperiteater pakub just sel õhtul Mozarti «Don Giovannit».

Kahjuks hilinesin jällegi, jõudes päralt siis, kui lõppes avamäng, seesama, mille helilooja oma jumalikus-inimlikus kerge-meelsuses valmis olevat kirjutanud alles ööl enne peaproovi. (Niisiis tema siiski ei hilineud!) Seetõttu jäi puudu mi-

itaallane, jah, vahest seesama kõlvatu vend Alberto kõige oma tonsuuriga, kes Boccaccio novellis naistele ingel Gabrieli mängis...

Itaalia keelega harjunud, unustanud ka imestuse oma endeliste uidude üle, hakkasin juba tegema reservatsioone. Märkasin, et naistegelasi on mõnevõrra raskem itaallasiks kujutleda. Miks? Niipea kui nad naeratasid, ilmus nende näkku midagi sellist, mida olen näinud ainult grusiinlannadel. Mis see on? Ma ei oska seda seletada. Seda võiks ehk teha

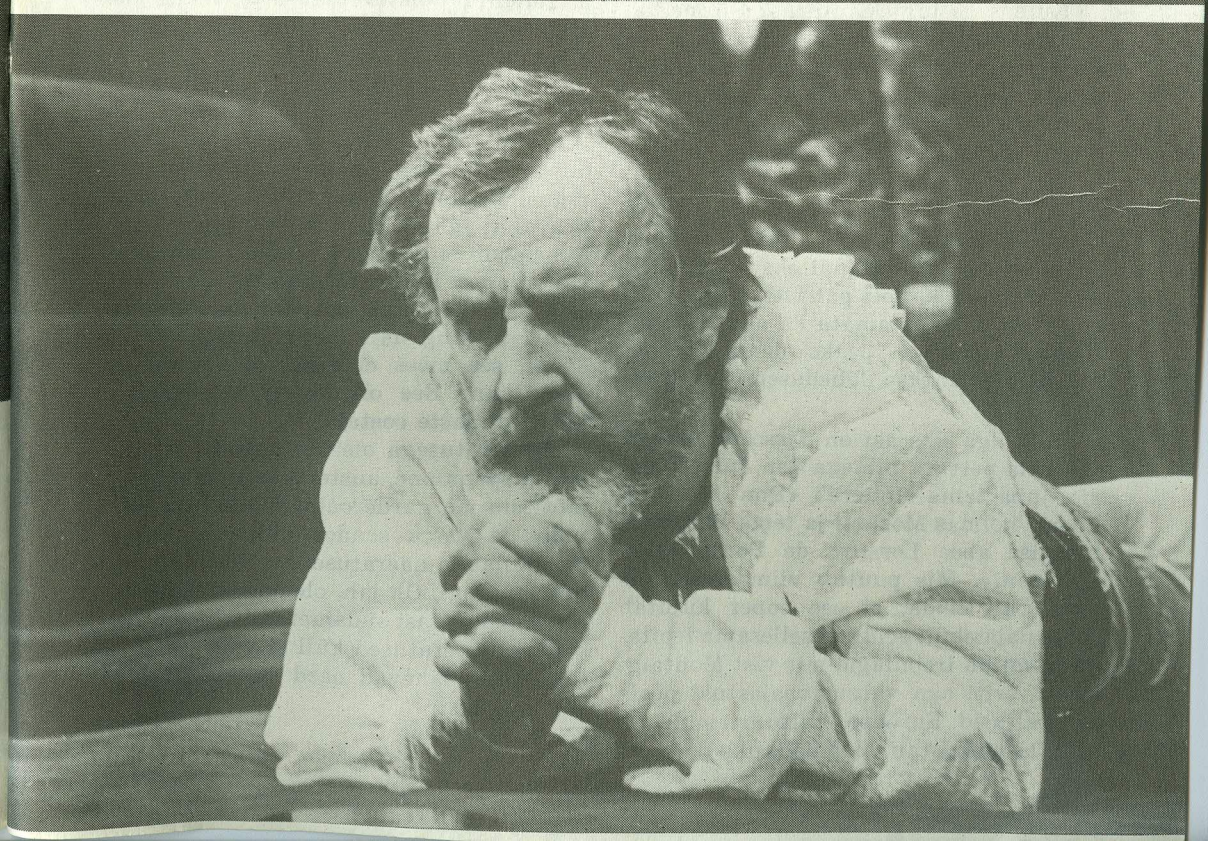
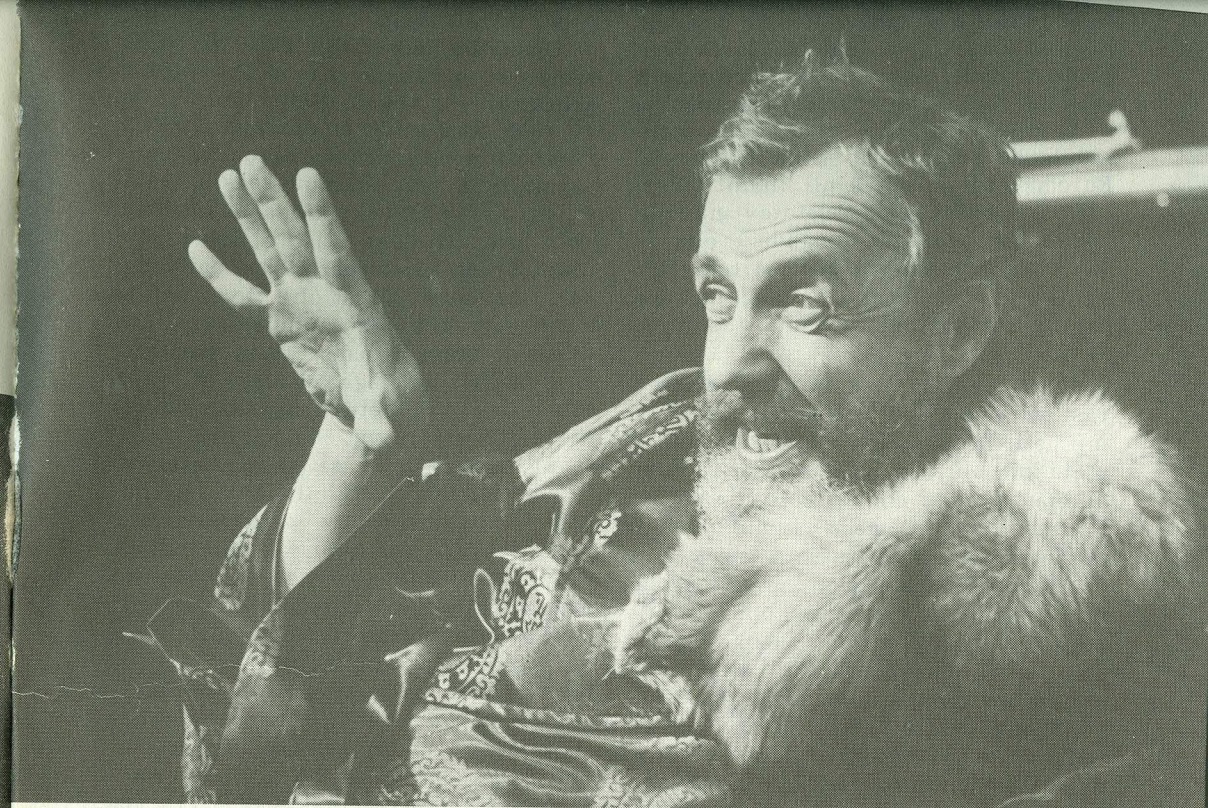

Aarne Üksküla — Ornifle (kas veel üks don Juan?). J. Anouilh' «Tuuleil» «Vanalinna Studios» 1984.

K. Rannu fotod

dagi oluliselt mozartlikku, õige elamuslik side tekkis vast siis, kui hakkasin kuulma teksti gruusia don Giovanni, donna Anna ja Leporello suust: nad laulsid itaalia keeles! Binokkel abiks, pidin jätkama oma keskhommikust Itaalia-visiooni, midagi ei olnud teha. Eriti Leporello, keda kehastas sileenliku kiilaspeaga keskealine laulja (lõppmuljena lavastuse ilmekaim kuju), oli itaallane mis

ainult väga leidlikus metafoorikeeles, pigem värssides kui proosas. Aga usun küll, et kui mu ette rivistatakse sada naeratavat eri rahvusest naist, leiaksin nende seast grusiinlannad üles silmapilk. Muide on seesama grusiinlanna-naeratus juba täiesti olemas ka Juta Bedial, gruusia kirjanduse tuntud eestindajal, blondil eestlannal, kes on Gruusias elanud kakskümmend aastat.

Ooper pani mu üha rohkem mõtlema juba teisest romaani rahvast: muidugi hispaanlastest. Don Juani müüt on pärit ju neilt. Kuskilt mujalt see pärit olla ei saakski. Kus mujal võis tekkida niisugune eriline rüütlitüüp, mida kõigis keelises hidalgoks kutsutakse — ja kus mujal Euroopas oli naissugu nii kiivalt valvatud! See viimane on seletatav muidugi islami järeelmõjuga: sajandeid olid ju suuremat osa Ibeeria poolsaarest valitsenud araablased. Ainult niisugune taust sai anda don Juani kujule müütilise arenduse.

Juba sellesama tausta puudumise pärast on mujal don Juani vastu võetud nii mitmeti. Ei saaks tema üldeuroopalikku mõju küll võrrelda näiteks selliste kujude omaga nagu don Quijote, Hamlet ja Faust. Ja kui tuleme lähtepunktist ajas ja ruumis sinna kaugusse, kus öitseb ja haljendab eestlaste maa, võime sedastada, et viimati mainitud kolme uusaja müüdi variante või allusioone leiame selle maa kirjanduses küll, kuna don Juani nimest on selle maa keel teinud — vabandan labasuse pärast, aga see on rahvapärane — «Tonksu Jaani». See on väga iseloomulik ja omajagu kurb.

Kuidas on lugu Gruusias? Siinne tsivilisatsioon on võrsunud igatahes ka kristluse pinnalt, niisiis tunnustades, naise inimlikku võrdsust vähemalt teoreetiliselt alati. Aga küllap on siingi nagu Hispaanias mingit mõju avaldanud suhted islamirahvastega. Siingi on naised valvatud väga kiivalt! Ja igandid on visad kaduma. Olen kuulnud, et tänapäevalgi suhtutatavat näiteks vallasemadesse üldiselt kaunis pahasti. Nii et siinne taust — unustamata ka aadlikultuuri traditsioone — peaks olema Hispaania omale märksa lähedasem kui Eesti oma.

Jah, aga üks asi on Tirso de Molina «Sevilla pettur» nimega don Juan Tenorio, juba teine Molière'i «Don Juan» ja hoopis kolmas Mozarti ja tema libretisti, lustilise abee Lorenzoni de Ponte «Don Giovanni». Mis puutub viimasesse, siis võib küll öelda, et see ooper kujutab julge naisteküti seiklusi sellesama lepitava inimliku ironiaga, mis vist Montaigne'ist, eriti aga valgustusajastust peale nii paljusid Euroopa kultuuri suurteoseid iseloomustab, olemuslikuks põhijoo-

neks vähemalt aimus inimese vastuolulisest totaalsusest.

Ometi on Mozartilgi alles see põhimine — põhimine ka meie väikeses arutluses —, nimelt teadmine, et tahe on vaba. Just selles on don Juani müüdi filosoofiline essents! See oli olnud renessansiajastul, siis, kui müüt tekkis, vastu trump (sellepärast ei ühinenudki tahtevabaduse printsipi austav Rotterdami Erasmus Martin Lutheriga, kui palju neil kahel ka muidu ühist oli). Don Juan ei oleks võinud saada müüdiks seal, kus taht ei peeta vabaks. Tema patustab (see, et just naistega, ei olegi nii väga tähtis) teadmises, et inimese saatus ei ole mitte ette määratud, et tema kohta teatavat otsust võib ta ise igal hetkel muuta oma tegudega, mille hulka võib kuuluda ju ainumõeldav patukahetsuski. Miski ei ole paratamatu, heastamatu! Ja ta rabab katoliiklast nimelt sellega, et ta lõpuni ei kahetse pattu, jätab teadlikult kasutamata lunastuse-võimaluse: Tirso de Molinal rüüpub ta rõõmsalt isegi talle pakutud põrgukarikast lonksu põlevat tõrva. Miks? Jah, tõeline müüt jätabki põhiküsimuse vastuseta, see on tema jõud — ja see on tema ülesanne seletajale. Müüdist võidakse teha kas või allegooria, müüt ise ei ole aga kunagi allegooriline.

Ja nüüd siis kullasäralisse Paliášvili-teatrisse tagasi! Kivist külaline jäi lavastaja tahtel lõpus ilmutamata, kuulda oli ainult tema häält ja näha ainult tagasihoidlikku põrgutule kuma, don Giovanni aga laulis oma irooniliselt kaunimeloodilisi viimaseid sõnu hirmununa väherdades, ilmses teadmises, et nüüd ei aita enam mingi patukahetsus, mida ometi ta hing näis olevat tulvil, — ei, ei, ei, see mees ei olnud enam mingi don Juan! See oli ainult arg naistekütt, sohilaste soetaja.

Õlakehitusega oleksid teatrist lahkunud hispaanlane, austerlane ja itaallane, mõtlesin ma garderoobis binoklit loovutades ja vastu saades jälle ühe ehtsa grusiinlanna-naerutuse, riidehoidjatädilt muidugi. Oh jah, olemasolu süüst ja igavesti mustast südametunnistusest niisugused naerutused küll ei vabasta, aga tänu neile lähevad need süngused lihtsalt meelest!